Kommunismens betydeligste tale

- et essay

af Wolfgang Leonhard

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 17-18, 2006, Bundeszentrale für politische Bildung

Aus Politik und Zeitgeschichte udgives af den tyske Forbundscentral for politisk dannelse (*Bundeszentrale für politische Bildung*) som et tillæg til ugeavisen *Das Parlament*. Med forbundscentralen egne ord har udgivelsen til formål at "offentliggøre videnskabeligt baserede, alment forståelige bidrag til samtidshistoriske og socialvidenskabelige temaer såvel som til aktuelle politiske spørgsmål. Tillægget er et forum til diskussion, en indføring i komplekse vidensområder og tilbyder en afbalanceret blanding af grundlæggende og aktuelle analyser."

Wolfgang Leonhard, født 1921; forfatter, publicist, historiker, professor i historie ved Yale University (1966-87); opgør med stalinismen i bogen "Die Revolution entlässt ihre Kinder" (1955).

Nedenstående essay baserer sig på forfatterens redegørelse ved arrangementet "Die SED, ihre MfS und das Krisenjahr 1956" (SED, dets Ministerium for statssikkerhed og kriseåret 1956) den 15. januar 2006 i det Tyske Historiske Museum i Berlin. Samtalen med samtidsvidner blev styret af Ulrich Mählert fra "Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur". Det fuldstændige referat af samtalen er gengivet i "Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung 2006".

I marts 1949 flygtede jeg over Prag til Jugoslavien efter ti år i Sovjetunionen og fire års virke som centralt placeret funktionær i SED[1] og lærer ved Parteihochschule Karl Marx i Kleinmachnow. I november 1950 kom jeg fra Jugoslavien til Vesten. Men jeg fortsatte med kun at beskæftige mig med østblokken. Og jeg blev stadig mere kritisk. Allerede fra 1937, da jeg oplevede massearrestationerne i Moskva, søgte jeg efter alternativer. Dog ikke efter alternativer i Vesten, men efter alternativer inden for kommunismens rammer. Hvordan kan man gøre det hele på en anden måde, bedre, mere demokratisk og mere humant?

Da jeg var kommet til vesten, læste jeg næsten konstant bøger om Sovjetunionen. Dengang så det det omtrent sådan ud: 95 procent total fordømmelse uden forbehold; 5 procent, hvor alt blev forherliget. Jeg havde sat mig det mål at ville skildre virkeligheden så ærligt som muligt og især så nuanceret som muligt. Jeg ville forklare, hvorfor så mange mennesker i Sovjetunionen var for, og hvorfor det varer så længe, før man kan frigøre sig fra den stalinistiske ideologi. Men det var også vigtigt for mig ikke at skildre mine livserfaringer uden de politiske sammenhænge. Mange bøger om Sovjetunionen forekom mig at være skrevet i en for abstrakt videnskabelig form. De øvrige var subjektive, men uden reference til de reelle begivenheder.

Jeg havde allerede været fem år i Vesten, da min bog "Die Revolution entlässt ihre Kinder" (Revolutionen støder sine børn fra sig) udkom. Det var i sin tid en af de få bøge, hvori læserne objektivt og sagligt kunne erkende modsætningerne og ikke kun en total fordømmelse eller en total forherligelse. Udgivelsen af bogen fandt sted på samme tid som forberedelserne til Sovjetunionens Kommunistiske Partis 20. partikongres, der begyndte 14. februar 1956. Mine tanker kredsede om, hvad der ville ske på denne partikongres. Dengang, her i Vesten, begyndte dagen for mig med læsning af to aviser, nemlig den sovjetiske *Pravda* og SED-organet

1 SED, *Sozialistische Enheitsparti Deutschlands* (Tysklands Socialistiske Enhedsparti), var det magthavende, kommunistiske parti i *Deutsche Demokratische Republik* (DDR). (oversætters. anmærkning - herefter o.a.)

Neues Deutschland. Jeg havde abonneret på begge siden begyndelsen af 1952. I begyndelsen var de indholdsmæssigt identiske – indtil 5. marts 1953, Stalins dødsdag. Så ændrede billedet sig: I *Neues Deutschland* var der en total forherligelse af Stalin, men ikke i *Pravda*. Stalins navn forsvandt meget hurtigt fra avisen. Jeg understregede alle de kritiske passager om Stalin, som dengang kunne findes i *Pravda*. Derefter læste jeg *Neues Deutschland*, men halvdelen af de tekster, som jeg begejstret havde under- streget, fandtes overhovedet ikke i SED-avisen. Reportagerne var utroligt forskellige; det var for mig det interessanteste.

Så anede jeg, at man under den 20. partikongres måtte regne med en stor afstandtagen fra Stalin. Allerede den første artikel, som jeg skrev i den Tyske Forbundsrepublik, 28. maj 1953, to måneder efter Stalins død, havde overskriften "Stalin er ude!". Det blev – med få begrænsninger - hverken i Vesten eller i østblokken bemærket, hvad der dengang udspillede sig i Moskva. Heller ikke SED-ledelsen var overhovedet blevet klar over, hvad det betød for den forestående sovjetiske partikongres. I december 1954 – jeg arbejdede dengang for tidsskriftet *SBZ-Archiv*,[2] det senere *Deutschland Archiv* – forudsagde jeg, at man måtte forvente af partikongressen, at den sovjetiske ledelse under Khrusjtjov åbent ville tage afstand fra Stalin og på det skarpeste kritisere ham. Indtil da havde den blot distanceret sig fra Stalin - uden at angribe ham direkte. Nu ville det afgørende skridt blive taget i form af både et angreb og en distancering.

Så oplevede vi åbningen af den 20. partikongres 14. februar 1956 og så, at der ikke længere var nogen Stalin-billeder. Ingen Stalin-billeder på en sovjetisk partikongres – allerede det var fantastisk! Khrusjtjov nævnte overhovedet ikke Stalin som person. Blot en henvisning til tre ledende partikammerater, som i mellemtiden var døde: Tokuda i Japan, en eller anden andetsteds og nu engang Stalin. Det var det hele. Så vidste man straks, hvordan udviklingen ville forme sig. Som regel taler alle altid kun om Khrusjtjovs "hemmelige tale" den 25. februar, men de officielle bekendtgørelser fra partikongressen, altså de officielle taler fra 14. til hin 25. februar, fortalte allerede ganske meget. Det hemmelige referat blev kulminationen.

For os flygtede, kritiske tidligere SED-folk var forhåbningerne store til, at Khrusjtjov med sin tale, med afstaliniseringen og med frigørelsen fra Stalin ville sætte vigtige processer i gang, som ville ændre den sovjetiske virkelighed. Mine venner og jeg mødtes dengang hyppigt i den lille by Kasbach ved Linz am Rhein. Professor Löwenthal fra Freie Universität i Berlin spurgte en gang Inge, Gerhard Zwerenz' hustru: "Hvornår blev De gift?" Triumferende svarede Inge: "Tre uger efter den 20. partikongres." Det var den verden, vi levede i.

Wolfgang Leonhard (foto fra 1946)

Vi håbede, og dette håb var ikke fuldstændig ubegrundet, for noget lykkedes jo for Khrusjtjov. Efter min mening er hans tale den 25. februar 1956 ikke en halvhjertet åbenbaring, men derimod den betydeligste tale i kommunismens historie. Naturligvis var der også ensidigheder. Men talen var, trods alle sine mangler, så vidtrækkende som intet andet opgør med den sovjetiske fortid – hverken før eller efter den. Siden da er der gået halvtreds år. Nu er der ikke længere nogen sovjetisk kommunisme, men i dagens Rusland kan man ikke længere holde en sådan tale. Det er fuldkom-

2 SBZ = *Sovjetische Besatzungszone*, den sovjetiske besættelseszone. (o.a.)

men udelukket. I de forgangne halvtreds år er der intet vigtigere sket i opgøret. Den 20. partikongres udløste dengang fuldstændig modsatrettede reaktioner hos marxister, mangeårige kommunister og ekskommunister. Vi glædede os ustyrligt. Det var et stort håb. Men jeg kender også andre, der var forfærdede, og som anså Khrusjtjov for at være forræder.

Khrusjtjov var oprindelig en benhård stalinist. Jeg vil aldrig glemme den 30. januar 1937 i Sovjetunionen. Jeg var dengang knap 16 år. var først senere, at han blev kritisk og oppositionel. Det gik så vidt, at han efter Stalins død forsøgte at virkeliggøre sine perspektiver: Man skal fjerne det stalinistiske afskum, man skal genskabe den oprindelige kommunistiske renhed. Man skal selv tale åbent om alt. Og idet man taler om åbent, bliver den kommunistiske bevægelse igen stærkere og mere overbevisende. Så vil der komme et opsving. En kommunisme uden disse Stalin-forbrydelser, det skal være vort perspektiv. Men der forregnede han sig.

Nikita Khrusjtjov taler (angiveligt) på SUKP's 20. partikongres

Khrusjtjov talte på den Røde Plads, og jeg var til stede den dag. Han skreg: "Disse uduelige forbrydere, som løftede hånd mod vor partikammerat Stalin, vor fører." Jeg var allerede dengang kritisk. Udrensningen var i gang, og min mor havde allerede været et halvt år i Vorkuta,[3] da jeg måtte høre på dette. Jeg tænkte: Han er urokkelig. Khrusjtjov var dengang en inkarneret stalinistisk kommunist. Det var først, da han nåede toppen og kom i politbureauet og mod slutningen af fyrrerne rykkede op i kredsen omkring Stalin, at han pludselig blev klar over den virkelige situation i sovjetledelsen. Og det

Senere blev vi klar over, at der ikke havde været bifald efter Khrusjtjovs tale. Alle tilhørerne hin 25. februar 1956 var forfærdede. Formodentlig erkendte Khrusjtjov allerede i dette øjeblik: Det klarer vi ikke. Stalin var blevet så uadskilleligt knyttet til alt, at kun et mindretal var parat til at vove forsøget på at befri kommunismen fra forbrydelserne. Det har jo også senere vist sig, at det var en voldsom kamp, der udspillede sig i Sovjetunionen. Khrusjtjovs tilhængere var i mindretal. Det var mindretallet, der førte en uhyre vanskelig kamp. Men trods al den ensidighed, som ofte også gjorde sig gældende hos Khrusjtjov, trods alle mangler og utilstrækkeligheder, så har Khrusjtjovs hemmelige referat en lang større betydning i den sovjetiske

3 Vorkuta er en kulmineby beliggende lige nord for polarcirklen i den russiske republik Komi. I 1932 blev en af sovjetregimets mest berygtede arbejdslejre oprettet i Vorkuta. (o.a.)

historie, end endog ikkekommunister og Putin-folkene i dag vil tillægge den.

I dag drejer det sig om omhyggeligt at bearbejde den dobbelte – på enkelte punkter forskellige – diktaturerfaring. Jeg gik på Komintern-skolen,[4] hvor vi gennemgik nationalsocialismen så omhyggeligt, at jeg efter 1945 ikke mødte nogen nazist, som blot vidste halvdelen af, hvad vi havde lært dér. Jeg har i den henseende muligvis en patentopskrift, for indtil nu har det beklagelige været, at der enten præsenteres to sætninger i et talkshow eller 500 sider i en bog. Min drøm er redegørelser om diktaturets forskellige aspekter holdt inden for 30 sider. På 30 sider kan man sige alt, hvad der er vigtigt, om enkelte begivenheder, personer eller handlinger.

Det andet, som jeg kunne ønske mig i omgangen med diktaturer, er positive eksempler. Selv jeg, der var umiddelbart berørt, kan ofte ikke længere udholde altid kun at læse om rædsler og forfærdelige begivenheder. Jeg ville ønske, at man berettede mere om de positive eksempler, om de modige mennesker i Sovjetunionen, i det nazistiske Tyskland eller i DDR. For der var jo ikke kun uofficielle medarbejdere,[5] men også meget modige mennesker, der vægrede sig mod at blive uofficielle medarbejdere, og modige mennesker, der var omgivet af agenter, og som stod det igennem. Jeg ville ønske mig positive eksempler på, hvordan modige mennesker i diktaturerne ikke kun klarede blot at give de allermindste, nødvendige indrømmelser, men også holdt sig ranke som ærlige mennesker. Jeg går stærkt ind for sådanne positive fremstillinger, for det at finde eksempler og at tydeliggøre ideen om den ansvarlige borger. At have flest mulige ansvarlige borgere i et demokrati, som tænker selvstændigt og diskuterer frit - det er afgørende. Det er mit ønske, at jeg gennem opgøret med de to fortidige diktaturer kan medvirke hertil.

* * *

Om Wolfgang Leonhard

af Jens Ellekær

Wolfgang Leonhard blev født i Wien i 1921 som søn af Susanne Leonhard (1895-1984), der var en nær bekendt af Karl Liebknecht og Rosa Luxemburg. Mor og søn flyttede i slutningen af tyverne til Berlin, hvor Wolfgang gik på Karl-Marx-Gymnasium i Berlin-Neuköln og meldte sig ind i det tyske kommunistpartis ungdomsafdeling "Junge Pioniere". Efter nationalsocialisternes magtovertagelse i 1933 blev Wolfgang sendt i sikkerhed i Sverige. Susanne Leonhard opholdt i Tyskland til 1935, hvor hun under et besøg hos Wolfgang i Sverige modtog telegrammer, som advarede hende mod at vende tilbage. Da hun blev nægtet eksil i Sverige, emigrerede hun i sommeren 1935 sammen med sønnen til Sovjetunionen

Allerede i efteråret 1936 blev Susanne Leonhard arresteret under en af de stalinistiske udrensningsbølger og idømt 12 års arbejdslejr, som blev afsonet i Vorkuta. Hun overlevede opholdet. Wolfgang blev placeret på et børnehjem. I 1940 påbegyndte han et universitetsstudium i Moskva, men blev efter det tyske angreb i sommeren 1941 forvist til Kasakhstan. Fra sommeren 1942 blev han uddannet som politkommissær på en Komintern-skole, indtil denne lukkede som følge af Kominterns opløsning i juni 1943.

Den 30. april 1945 – to dage før byens endelige kapitulation – blev Leonhard sammen med de øvrige medlemmer af den ti mand store Gruppe Ulbricht fløjet til Berlin. Gruppen skulle under ledelse af Walter Ulbricht, den senere førstesekretær i SED og formand for DDR's statsråd, bistå de sovjetiske militære myndigheder i administrationen af Berlin og opbygningen af civilorganisationer. 1945-47 arbejdede Leonhard i Afdelingen for Agitation og Propaganda i centralkomiteen

4 Komintern, Kommunistisk Internationale – også benævnt Tredje Internationale – var en international sammenslutning af kommunistiske partier. Komintern blev stiftet i 1919 i opposition til Anden Internationale og blev efterhånden helt og holdent domineret af Sovjetunionens Kommunistiske Parti. (o.a.)

5 "Uofficiel medarbejder" var betegnelse for en person, som indberettede til DDR's statssikkerhed uden at være ansat i denne. (o.a.)

for *Kommunistische Partei Deutsclands* – fra 1946 SED. 1947-49 underviste han i historie på SED-Parteihochschule Karl Marx.

I 1949 brød Leonhard imidlertid med stalinismen og flygtede over Prag til Jugoslavien. I 1950 slog han sig ned i den Tyske Forbundsrepublik. Efter studier i Oxford indledte han en akademisk karriere, som ud over et mangeårigt professorat ved Yale omfattede adskillige gæsteprofessorater. Leonhard har endvidere skrevet en lang række bøger. Hans forsknings- og forfattervirksomhed har koncentreret sig om USSR's og den kommunistiske verdensbevægelses historie.

Wolfgang Leonhard (1921-2014)

Forlaget ELLEKÆR ApS

www.ellekar.dk

Publiceret maj 2010
Grafisk udformning: Dorte Pugliese
Billedredaktion: Jens Ellekær

Dette skrift er licenseret under en Creative Commons Kreditering-Ikkekommerciel-Ingen afledninger 4.0 International-licens.